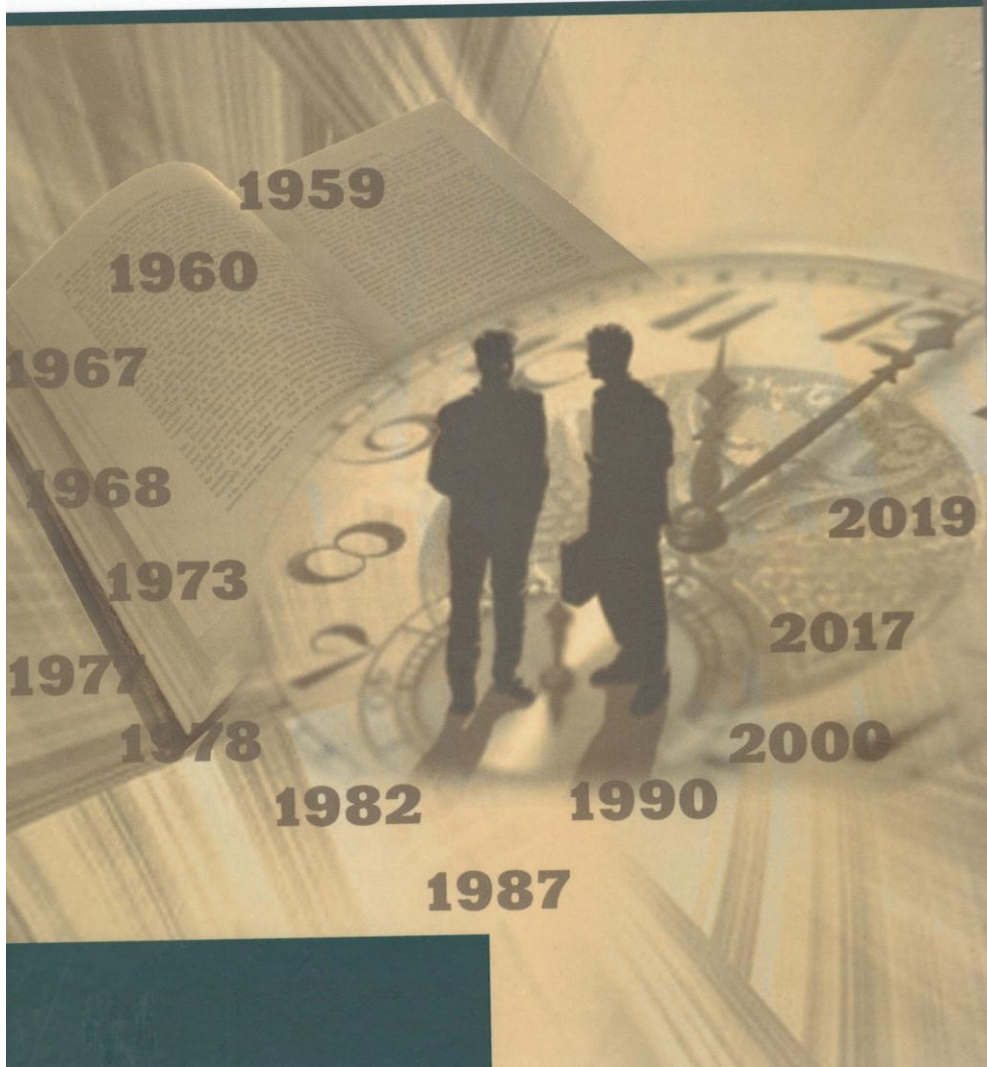

У ПРОСТОРИ КУЛЬТУРИ МОВИ І СТИЛЮ

ЗМІСТ

НА ПУЛЬСІ ЧАСУ Й У ВИМІРІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

<i>Бибик С. П. (Київ)</i>	
Українська літературна мова в науковому світогляді	
Світлани Яківни Єрмоленко	11
<i>Шляхова В. В. (Черкаси)</i>	
Лінгводидактичний аспект наукової діяльності С. Я. Єрмоленко.....	24
<i>Мех Н. О. (Київ)</i>	
Покликана любити Слово (лінгвоукраїнознавча методологія	
С. Я. Єрмоленко)	30
Бібліографія праць С.Я. Єрмоленко (упорядник – С.П.Бибик)	33

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І КУЛЬТУРА МОВИ В СУЧАСНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ВИМІРАХ

<i>Stanislaw Gajda (Opole, Rzeczpospolita Polska)</i>	
Na tropach stylu (rozważania metastylistyczne)	63
<i>Бойко Н. І. (Ніжин)</i>	
Естетична функція художнього тексту в сучасній	
лінгвокультурологічній парадигмі.....	75
<i>Данилюк Н. О. (Луцьк)</i>	
Стилістично забарвлена лексика, лексика зі стилістичним значенням:	
уточнення термінів.....	81
<i>Бибик С. П. (Київ)</i>	
Сучасні виміри історичної стилістики.....	88
<i>Струганець Л. В. (Тернопіль)</i>	
Розвиток поняттєво-категорійного апарату культури мови	95
<i>Коць Т. А. (Київ)</i>	
Функціонально-стилістичні параметри публіцистичного стилю	
в історії лінгвостилістики	105
<i>Черемська О. С. (Харків)</i>	
«Нарис української стилістики» Бориса Ткаченка в історії харківської	
філологічної школи	116
<i>Ганжа А. Ю. (Київ)</i>	
Мовні маркери інфотейнменту в кінодокументалістиці	132

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ФЕНОМЕН АВТОРСЬКОЇ МОДЕЛІ СВІТУ

<i>Калашник В. С. (Харків)</i>	
Мовно-естетичні виміри образу любові в ліриці Наталі Лівницької-Холодної....	145
<i>Сологуб Н. М. (Київ)</i>	
Індивідуально-авторське словотворення Олеса Гончара	150

РОЗВИТОК ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІЙНОГО АПАРАТУ КУЛЬТУРИ МОВИ

Потреба розширення суспільних функцій української мови в її державному статусі передбачає зростання уваги до культури української мови. На початку ХХІ ст. культура мови – лінгвістична галузь із широкою проблематикою досліджень, які стимулюють оновлення парадигми понять і термінів.

Як самостійна лінгвістична дисципліна культура мови виокремилася у 50–60-ті рр. ХХ ст. Але в україністиці проблеми, що вона охоплює, були в центрі наукових студій багатьох учених і культурних діячів ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (Олена Пчілка, І. Я. Франко, Леся Українка, І. Г. Верхратський, В. М. Гнатюк, І. І. Огієнко, О. Б. Курило, М. Д. Гладкий, М. Ф. Сулима, В. М. Ганцов, О. Н. Синявський та ін.). Дослідники і письменники розглядали такі аспекти мовної культури, як зв'язок із загальною культурою людини, духовністю суспільства, нормування мови, проблема іншомовних запозичень і новотворів, культура мови перекладу, зв'язок культури мови з лексикографією та ін. Їхня літературна і наукова творчість, редакторська робота, мовні рецензії та консультації в газетах і часописах («Шлях освіти», «Життя й революція», «Молодняк» сприяли усталенню загальнолітературних норм, практичному вирішенню проблем добору засобів вираження із народно-розмовної мови.

Звернемося до 20-х років ХХ ст., часу особливого розвою українознавства. М. Ф. Сулима у статті «Проблема літературної норми в українській мові» писав: «...літературна норма – конче потрібна річ, ...літературна норма становить найпершу та найхарактернішу ознаку літературної мови» [Сулима 1928: 132]. Виробленню літературних норм надавав неабиякого значення І. І. Огієнко, зокрема висвітлював свої погляди на сторінках заснованого ним часопису «Рідна мова», називаючи цю роботу «терапією рідної мови».

У 1927 році в Харкові відбулася правописна конференція, яка заклала підвалини нормування української мови. Одним із найдіяльніших її учасників був професор О. Н. Синявський. Його підручники тисячами розходилися по Україні, численні розвідки з проблем мовної культури друкувалися в наукових журналах. Синтезом граматичних робіт ученого стали «Норми української літературної мови». Як зазначає в передмові до цієї книги (1941 року видання) В. І. Сімович, з «твору ясно зарисовуються шляхи, якими праця для повної нормалізації літературної мови йде й далі йтиме» [Сімович 1941: 4].

Термін «мовна культура» безпосередньо пов'язаний із розвитком теорії літературних мов, яка розроблялася, зокрема, в чеському мовознавстві у 30-ті роки ХХ ст. У Празькому лінгвістичному гуртку досить плідно було застосовано функціональний підхід до вивчення літературної мови і сформульовано теоретичні засади культури чеської мови. Празькі вчені висунули своє розуміння суті літературної мови, обґрунтували теорію мовної норми і кодифікації, розробили теорію мовних стилів, застосували функціональний підхід до стилю.

У вступі до доповіді, виголошеної на IV лінгвістичному з'їзді в Копенгагені 1936 року, Б. Гавранек поставив питання, чи є взагалі мовна норма, нормування літературної мови і мовна культура предметом лінгвістичного вивчення, чи належить їх дослідження до наукових лінгвістичних завдань? Ствердно відповівши на це запитання, празькі мовознавці окреслили коло проблем мовної культури, наголосили на свідомому «перетворенні мови як простого засобу, просто-го представника об'єктивного світу, в самостійний об'єкт нашої уваги, наших роздумів, наших емоцій» [Havránek 1935: 2].

Поняття мовної культури передусім розглядалося як удосконалення літературної мови, у ширшому плані – як культура вираження й передачі думок. Заслугою лінгвістики 30-х років ХХ ст. був вироблений погляд на мовну культуру як на мовну діяльність, як на свідому цілеспрямовану турботу про літературну мову. Одночасно враховувалася й мета цієї діяльності, тобто сама культивована мова, а також мовна культура тих, хто користується літературною мовою, тобто носіїв мови. Ця багатоаспектність поняття і багатозначність терміна спричинилися до спроб диференціювати в поняттєвому і термінологічному відношеннях широке поняття мовної культури. Зокрема розрізняють рівень мови і рівень мовлення, а також стан мови і мовну діяльність. Відповідно кваліфікують поняття мовної і мовленнєвої культури, розмежовуючи стан мови, її системи і норми з урахуванням властивих їй комунікативних завдань, а також стан і рівень комунікації у певний час і в конкретному суспільстві. Інший аспект – культура мови як культивування (удосконалення) мови і висловлювань [Новое 1988: 320].

Культуромовні проблеми стали предметом узагальнення в теоретичних працях із розвитку слов'янських літературних мов. Наприклад, у русистичі відомі такі концепції культури мови (за російською термінологією – «культури речі»): 1) вчення про правильність мовлення, чи ортологія, яке належить О. С. Ахмановій, Ю. А. Бельчикову, В. В. Веселитському; 2) теорія «комунікативної доцільності» В. Г. Костомарова і О. О. Леонтьєва, продовженням якої стала теорія «гарного мовлення» Б. М. Головіна; 3) концепція Л. І. Скворцова, у якій обґрунтовується необхідність оволодіння на першому етапі нормами літературної мови, на другому – мовленнєвою майстерністю, власне культурою мовлення; 4) концепція М. І. Ілляша, який культуру мовлення вбачає у володінні літературними нормами, упорядкованій сукупності нормативних мовленнєвих засобів, проте в теорії аналізує також комунікативні якості мовлення (цим він близький до Б. М. Головіна); 5) прагматико-функціональний принцип висвітлення мовленнєво-культурних проблем А. М. Васильєвої; 6) діалогічна концепція культури мовлення А. К. Михальської [Струганець 2012: 22 – 23].

З часу виокремлення культури мови в самостійну дисципліну українські вчені розробляють теоретичні проблеми культури мови, що мають впливати на практичну мовну діяльність: поняття культури мови (А. П. Коваль, М. А. Жовтбрюх, М. М. Пилинський, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, Н. Д. Бабич), мовної норми (М. М. Пилинський, З. Т. Франко, М. А. Жовтбрюх, В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко, Г. М. Яворська, Т. А. Коць, О. С. Черемська, Т. П. Мельник, Н. М. Карікова). Переважає практичний, інструктивно-регулятивний аспект мовних порад (Є. Д. Чак, Б. Д. Антоненко-Давидович, В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко, А. П. Коваль, Є. Д. Чак, О. А. Сербенська, К. В. Ленець,

О. Д. Пономарів, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, С. П. Биби́к, Г. М. Сютя, Т. А. Коць та ін.).

З 1967 року Інститут мовознавства імені О. О. Потебні АН УРСР почав видавати спеціальний міжвідомчий збірник «Питання мовної культури» (тепер виходить під назвою «Культура слова» в Інституті української мови НАН України), в якому зосереджено основну кількість публікацій, присвячених культурі української мови. В офіційних рамках бездержавності української мови культура мови як наука опосередковано відбивала критичний стан функціонування національної мови і привертала увагу до культивування літературної мови, піднесення її суспільного престижу. Крім статей, у збірнику вміщено мовні консультації на кшталт «Як правильно?», «Яке слово вибрати?» тощо. Сприяє уславленню літературної мови, орієнтує мовців на вибір правильного слововживання, засвоєння норм сучасної української літературної мови сучасна лексикографічна і довідкова література, передусім академічні праці.

На сучасному етапі розвитку українського мовознавства культуру мови по-трактовано у відповідних дефініціях, наведених у посібниках, підручниках, енциклопедичних виданнях. На нашу думку, культура мови – це 1) самостійна лінгвістична дисципліна, яка вивчає стан і статус норм сучасної української літературної мови в певну епоху, а також рівень мовнокомунікативної компетенції мовних особистостей; 2) сукупність комунікативних ознак літературної мови, що виявляються за різних умов спілкування відповідно до мети і змісту висловлювання; 3) культивування (удосконалення) літературної мови й індивідуального мовлення, виявлення тенденцій мовного розвитку, реальне втілення у мовній практиці норм літературної мови, відповідна мовна політика в державі.

Предметом дослідження культури мови є норми літературної мови в їх конкретно-історичному вияві. Дослідження поняття мовної норми в українському мовознавстві дає змогу досить чітко окреслити лінгвальну і соціально-історичну сутність норми, виділити її диференційні ознаки. Український мовознавець *М. М. Пилинський*, узагальнивши теоретичні міркування *Ж. Марузо*, *С. І. Ожегова* та *Ю. А. Бельчикова*, вивів найбільш повне визначення літературної норми: «Норма літературної мови – це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі і нормі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування» [Пилинський 1976: 94]. Літературну норму характеризують за комплексом диференційних ознак, серед яких: відповідність літературної норми системі мови, поєднання стабільності і динамічності, варіантність, стилістична диференціація і кодифікованість. Урахування цих параметрів є запорукою адекватного осмислення реальної мовної норми, підставою для своєчасної та об'єктивної кодифікації літературних норм усіх рівнів мовної ієрархії.

Незалежно від різниці в поглядах окремих мовознавців і цілих лінгвістичних шкіл (української, російської, чеської, польської та ін.) усі дефініції норми так чи інакше неодмінно вказують на її суспільний характер. Мовна норма нерозривно пов'язана із колективом мовців, а на вищому шаблі – як норма літературної мови – із певним людським суспільством, з усіма його інституціями. З

цього насамперед впливає, що кожна мова може мати не одну, а кілька норм, або кілька територіальних чи соціально-групових варіантів норми, а це дуже важливо для розуміння процесу формування літературної мови та її функціонування. С. Я. Єрмоленко розглядає «просторову і часову глибину літературної норми». Запропонована метафора привертає увагу до норми, «що характеризується, по-перше, певним просторовим виміром – поширенням літературної мови в соціумі, точніше, у мовно-культурному просторі, по-друге, до часового параметру – періоду, протягом якого той чи інший стандарт оцінюється комунікативною спільнотою як загальноновизнаний, коли його кодифікують різні лінгвістичні джерела саме як стандарт, як норму» [Літературна 2013: 66].

Учення про культуру мови не обмежується описом мовної структури, яка склалася. Для того, щоб бути перспективним, воно повинно враховувати зовнішні, нелітературні впливи на традиційну норму, спиратися на об'єктивну картину еволюції літературної мови. Т. А. Коць детально аналізує літературну норму у функціонально-стильовій і структурній парадигмі і зазначає: «Норма – об'єднувальний і зміцнювальний елемент складної структури літературної мови на всіх етапах її розвитку. Завдяки нормі формується літературна мова як впорядкована система, консолідується мовний національний простір» [Коць 2010: 12].

Увиразивши роль усної мови у формуванні та модифікації комунікативно-стильових різновидів літературної мови в українській культурі повсякдення, С. П. Бибики дійшла висновку, що «сучасна усна українська мова – це структурована рівнева система з такими комунікативно-стильовими практиками: 1) безпосередня неофіційна побутова мова: діалектна; побутова літературна; мішана (просторічна, суржикова); жаргонізована; 2) опосередкована неофіційна побутова: телефонна; мережева; 3) офіційна професійно-виробнича; 4) публічна. Мовомисленські коди цих практик мовець «перемикає» під впливом екстралінгвальних чинників (ситуації, мети, тематики та завдань) спілкування» [Бибики 2013: 469].

Метамову культуру мови початку ХХІ ст. відображає монографія «Літературна норма і мовна практика», яку підготував відділ стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України під керівництвом С. Я. Єрмоленко [Літературна 2013]. Лінгвісти показали багатоплановість, динамічну стабільність явища «літературна норма» як ознаки розвиненої національної мови, виокремили диференційні ознаки цього явища, наголосили на критеріях його становлення, на відмінності змісту понять «мовна норма» і «літературна норма», «літературна мова» і «мова художньої літератури». Третій розділ монографії «Культура мови: теорія і практика» висвітлює специфіку символічної і прагматичної, сильної і слабкої мовної норми, розкриває секрети рефлексії над літературною нормою, вводить у світ мовної культури і моди. Завершує монографію оригінальний аналіз культуромовного дискурсу в збірнику «Культура слова».

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки в галузі «культура мови» до найменш розроблених належить проблема критеріїв нормування. С. Я. Єрмоленко наголошує на збільшенні кількості варіантних реалізацій у мовній практиці сучасного соціуму. У зв'язку з цим, на думку науковця, зростає роль кодифікаційної практики лінгвістів, застосування диференційного підходу до культуромовних порад, до стилістичного ремаркування у нормативних

лексикографічних джерелах. «В умовах демократизації суспільства важливе обґрунтування й вироблення різних рівнів мовного стандарту. За критерії кодифікації норми мають правити: 1) мовна практика освічених носіїв української літературної мови; 2) відповідність структурі української мови; 3) збереження писемно-літературних традицій, які забезпечують розвиток літературної мови» [Єрмоленко 2013: 9].

Кодифікована норма не ідентична прескриптивній нормі. Вона є більш чи менш вдалою спробою словесно сформулювати зrealізовану норму. Кодифікація – це відображення рівня наших знань реальної мовної норми. Інтенсивні темпи мовної еволюції актуалізують потребу вивчення співвідношення стану і статусу літературних норм. Виявлено, що існує дистанція між кодифікацією та реалізацією норм літературної мови. Поєднання теоретичних принципів кодифікації в загальномовних словниках і дослідження реалізації норм у мовній практиці соціуму є надійним підґрунтям для забезпечення об'єктивності кодифікаційних прескрипцій. В Україні існує практика моделювання такого культуромовного моніторингу різних сфер діяльності соціуму через призму нормативного, лінгвокогнітивного і прагматичного вимірів [Основи 2015: 164].

Культура мови зорієнтована не тільки на нормативний, але й на якісний аспект мови. Хоча метамова галузі впорядкована у словниках, навчально-методичних виданнях, проте термінологія на позначення комунікативних характеристик ще не уніфікована. Комунікативні ознаки (якості) мови – це характеристики її змісту та форми, сумарна оцінка рівня досконалості володіння літературною мовою. У працях українських та зарубіжних науковців названо понад п'ятдесят комунікативних ознак (якостей) літературної мови (серед термінів чимало синонімів). І. Я. Заліпська запропонувала оптимальний перелік домінуючих комунікативних ознак. Так, базова характеристика літературної мови – правильність, тобто дотримання норм сучасної літературної мови. На цій комунікативній ознаці ґрунтуються інші. Точність мови полягає у вираженні думки адекватно предметові або явищу дійсності. Логічність характеризує структуру висловлювання, його організацію. Багатство мови презентує обсяг активного словника особистості. Різноманітність засвідчує застосування різних мовних одиниць для вираження тотожного змісту. Образність – комунікативна ознака мови, орієнтована на виникнення додаткових асоціативних зв'язків, тобто вживання слів і словосполучень у їх незвичному оточенні, зокрема їх переосмислення у тропях і стилістичних фігурах. Доступність (дохідливість, ясність) мови відображає сприйняття комунікантами інформації. Змістовність (інформативність) мови детермінована інформативним наповненням висловлення, відповідністю його темі повідомлення. Емоційність мови виражає індивідуальний лад почуттів, переживань, настроїв, ставлення особистості до висловлюваного. Кожна комунікативна ознака має мовні особливості – «лінгвальні ідентифікатори» [Заліпська 2013: 20]. Зразкова літературна мова постає в результаті взаємодії комунікативних ознак. Лише комплексне дослідження реалізації усіх властивостей дає змогу оцінити досконалість мовної діяльності особистості чи певної сфери соціуму.

У метамові галузі культури мови міцно закріпився термін «мовна особистість». На студіювання проблематики мовної особистості в українському

мовознавстві великий вплив мала праця Ю. М. Караулова «Русский язык и языковая личность», що вийшла друком у 1987 році [Караулов 1987: 264]. У монографії створено функціональну модель мовної особистості, у структурі якої виділено три рівні: 1) нульовий, вербально-семантичний; 2) перший, лінгво-когнітивний; 3) другий, прагматичний. В україністиці на основі ціннісного критерію П. О. Селігей у монографії «Мовна свідомість: структура, типологія, виховання» розробив свою типологію рівнів мовної свідомості. Науковець зазначає, що людина з високою мовною свідомістю є зрілою мовною особистістю, якій властиве активне, зацікавлене, відповідальне ставлення до мови. Висока мовна свідомість наділена опірністю до мовного безкультур'я та нігілізму, сповідує культ рідної мови, виступаючи таким чином запорукою мовної стійкості [Селігей 2012: 118].

Національні риси мовної особистості розпізнаються у творчому перетворенні і вербалізації світу індивідумом. У «Навчально-виховній концепції вивчення української (державної) мови» 1994 року С. Я. Єрмоленко і Л. І. Мацько стверджують, що «мовна особистість – це той носій мови, який не лише володіє сумою лінгвістичних знань (знає поняття й відповідні правила) чи репродукує мовну діяльність, а й має навички активної роботи зі словом. Підвалини мовної особистості – пробудження індивідуальної мовотворчості, таке засвоєння мови, яке забезпечує вільне самовираження особистості у різних сферах людського спілкування» [Програма 1997: 20]. Автори концепції в кожному мовцеві вбачають активного суб'єкта пізнання, наділеного індивідуальним і соціальним досвідом, на основі якого він здійснює комунікацію з іншими носіями мови, безперервно словесно перетворює доступний для його сприйняття об'єктивний світ. У зазначеній концепції запропоновано переорієнтувати зміст неперервної освіти із дисципліни «Українська мова» на комунікативно-прагматичну мету. У цей період у державному стандарті мовної освіти актуалізовано поняття мовної особистості й наголошено на потребі формування саме в загальноосвітній школі сучасної мовної особистості. У 1997 року поняття «мовна особистість» уведено у навчальну програму з курсу «Культура мови» для філологічних факультетів вищих навчальних закладів України, рекомендовану Міністерством освіти України [Програма 1997: 20].

Дефініцію поняття «мовна особистість» представлено в кількох сучасних словниках. Пор.: «Мовна особистість – поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі» [Єрмоленко 2001: 93]. А також: «Мовна особистість – іманентна ознака особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу» [Селіванова 2006: 370]. Остання дефініція розширює горизонти застосування терміна – у парадигмі комунікативної лінгвістики. Ці аспекти по-своєму репрезентує Т. А. Космеда (див. монографію «Комунікативна компетенція Івана Франка»).

Поняття мовної особистості нерозривно зв'язане з поняттям мовної свідомості. Пор. думку С. Я. Єрмоленко про те, що «узагальнений образ носія мовної

свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди» [Срмоленко 1999: 355 – 356] – це образ мовної особистості. У монографії «Нариси з української словесності (стилістика та культура мови)» вона розглядає національно-мовну свідомість як структуроване поняття, що складається з таких компонентів: «а) мова як національна самоідентифікація особистості (цей показник виявляється не завжди чинним, правомірним); б) мова як картина світу, як відбиття природного стану існування її носіїв; в) мова як просторовий і часовий вимір національної культури; г) мова як видимий, наочний знак і універсальний засіб єдності етносу» [Там само].

Отже, формування мовної особистості – це комплексний процес мовного виховання і мовної освіти на ґрунті національної мови, на основі мовних знаків національної культури.

В оновленій парадигмі наукових знань спостерігаємо міжгалузеву транспозицію термінів. У багатьох галузях сучасного мовознавства, у тому числі у сфері культури мови, функціонують терміни «комунікативна компетенція», «мовнокомунікативна компетенція», «мовнокомунікативна компетентність», хоча домінує перший: «Комунікативна компетенція (лат. *competens* – належний, відповідний) – сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також уміння їх ефективного застосування у конкретному спілкуванні в ролі адресанта і адресата» [Мацько 2007: 13]. Ми вважаємо, що термін «мовнокомунікативна компетенція» більш точний, оскільки атрибут «мовнокомунікативна» увиразнює вербальний аспект комунікації.

Загалом у працях вітчизняних лінгвістів (С. Ф. Бацевича, Л. І. Мацько, О. О. Селіванової, Н. П. Шумарової) виділено цілу низку компонентів мовнокомунікативної (або комунікативної) компетенції. Найчастіше названо такі види, як мовна (знання учасниками комунікації норм і правил літературної мови та вмиле використання їх у продукуванні висловлювань); соціолінгвістична (здатність розуміти і продукувати мовлення у конкретному соціолінгвістичному контексті спілкування); прагматична, дискурсивна, жанрова (спроможність поєднувати дискурси у зв'язні тексти й залучати їх до відповідних дискурсів), ілюкутивна (здатність формувати і реалізовувати комунікативні наміри у повідомлення); стратегічна (уміння брати ефективну участь у спілкуванні, обираючи правильну стратегію і тактику); соціокультурна, лінгвокультурна, міжкультурна (здатність розуміти і використовувати різні складники національної культури (звичаї, норми) в конкретних ситуаціях з урахуванням специфіки національних культур у міжкультурному спілкуванні); когнітивно-гносеологічна (здатність пізнавати мовну картину світу); паравербальна (володіння невербальними засобами (фонаційними, кінетичними, графічними), що супроводжують мовлення і беруть участь у передаванні інформації) та ін.

Через те, що функціонує великий перелік термінів на позначення складників мовнокомунікативної компетенції, комісія з мовних питань при Раді Європи запропонувала їх стислий перелік, що інтегрував названі вище види компетенцій. У Загальноєвропейських рекомендаціях виокремлено лінгвістичну, соціолінгвістичну і прагматичну компетенції [Загальноєвропейські 2003: 13]. Таке суттєве скорочення переліку цілком слушне. Проте, за нашим переконанням,

доцільно розмежувати мовну (лінгвальну) і мовознавчу (лінгвістичну) компетенції. Мовознавча (лінгвістична) компетенція властива переважно філологам, оскільки це комплекс наукових знань про мову та умінь оперувати лінгвістичними знаннями у різних видах діяльності. Відповідно термін «соціолінгвістична компетенція» слід замінити на «соціолінгвальна компетенція». Таким чином, складниками поняття «мовнокомунікативна компетенція» вважаємо мовну (лінгвальну), соціолінгвальну і прагматичну компетенції.

Мовна (лінгвальна) компетенція полягає у володінні мовцями всіма типами літературних норм (акцентуаційними, орфоепічними, лексико-фразеологічними, граматичними, орфографічними, пунктуаційними, стилістичними), а також комунікативними ознаками мови. Соціолінгвальна компетенція – це вміння вибирати та використовувати відповідні мовні форми залежно від соціальних ролей учасників комунікації; вміння розуміти та адекватно використовувати знання культурних особливостей, традицій, норм поведінки та етикету у процесі спілкування; відображення у мовній діяльності мовної картини світу особистості. Прагматичну компетенцію визначає орієнтація особистості в умовах та ситуації спілкування, вміння відчувати інтенції партнера; уміння поєднувати повідомлення у зв'язні дискурси; здатність реалізувати комунікативні наміри через правильні стратегії і тактики; уміння добирати лінгвальні засоби, що виражають мотиви, цілі, інтереси мовця; взаємодія адресанта та адресата у процесі комунікації [Культура 2015: 177].

Науково обґрунтована теорія культури мови – основа культуromовної діяльності. Соціалізація норм літературної мови найбільшою мірою здійснюється лексикографічною практикою, освітніми закладами, мас-медіа, художньою літературою. Врахування важливого соціального запиту на досконале володіння нормами сучасної літературної мови умотивовує зв'язок культури мови з комунікативною лінгвістикою та лінгвокультурологією як методологічним інструментом дослідження мови в контексті культури нації. А. П. Загнітко стверджує, що вивчення культури мови охоплює функційно-стильовий аспект (сучасна стилістика в розрізі стилістичних норм, їхнього функційного навантаження та функційно-стильового диференціювання), прагматичний вимір (прагматика з її прагматичним аналізом, що уможливило розмежування норм відповідно до соціально-вікових, статусно-рольових, локативно-темпоральних та інших умов), мовленнєво-актових площин (закономірності реалізації перформативів, констативів тощо). Усе це, за переконанням лінгвіста, засвідчує полівимірність культури мови та її зв'язок із функційною стилістикою, прагматикою і теорією мовленнєвих актів. А. П. Загнітко наголошує, що культура мови в системі лінгвістичних дисциплін посідає особливе місце, тому що об'єднує в собі теоретичні напрацювання всіх розділів мовознавчої науки й водночас розробляє механізми застосування їхніх результатів у повсякденній практиці. «Знаковим є напрацювання системи прескрипцій, що визначають напрями й тенденції вживання тих чи тих нормативних конструкцій. Перспективним є аналіз взаємопроникнення категорійного апарату культури мови в інші науки, з одного боку, і водночас виявлення закономірностей використання категорійних дефініцій інших мовознавчих наук у культурі мови» [Загнітко 2013: 14].

Загалом культура мови як наука пов'язана з рівнем національно-мовної свідомості, зі ставленням носіїв мови до кодифікованих літературних норм. Функціональний підхід до вивчення культуромовних проблем передбачає поглиблене пізнання мови як виразника ментальності етносу, засобу творчого освоєння світу і знаряддя якнайповнішого самовираження особистості.

ЛІТЕРАТУРА

- Бибик 2013 – Бибик С. П. Усна літературна мова в українській культурі посвядження. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013.
- Єрмоленко 1994 – Єрмоленко С. Я., Мацько Л. І. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови // Дивослово. – 1994. – №7. – С. 21 – 34.
- Єрмоленко 1999 – Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). – К.: Довіра, 1999.
- Єрмоленко 2001 – Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001.
- Єрмоленко 2013 – Єрмоленко С. Я. Критерії літературної норми і практика її кодифікації // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого: Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2013. – Вип. 40. – С. 7 – 15.
- Загальноєвропейські 2003 – Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. українського видання С. Ю. Ніколаєв]. – К.: Ленвіт, 2003.
- Загнітко 2013 – Загнітко А. П. Культура мови в сучасному лінгвосоціумному просторі: теоретико-прикладні виміри // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого: Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2013. – Вип. 40. – С. 14 – 19.
- Заліпська 2013 – Заліпська І. Я. Комунікативні ознаки української мови у прямому радіо- і телеэфірі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». – К., 2013.
- Караулов 1987 – Караулов Ю. Русский язык и языковая личность / отв. ред. Д. Шмелев. – М.: Наука, 1987.
- Коць 2010 – Коць Т. А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. – К.: Логос, 2010.
- Культура 2015 – Струганець Л., Бобесюк О., Веремчук О. та ін. Культура мови: від теорії до практики: монографія / за ред. Л. Струганець. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015.
- Літературна 2013 – Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Коць Т. А. та ін. Літературна норма і мовна практика / за ред. С. Я. Єрмоленко. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013.
- Мацько 2007 – Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навчальний посібник. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – С. 10 – 18.
- Мацько 2009 – Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». – К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009.
- Мельник 2010 – Мельник Т. П. Процеси унормування лексики української мови у 20 – 30 рр. ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». – К., 2010.
- Новое 1988 – Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 20: Теория литературного языка в работах ученых ЧССР: [сборник; пер. с чешск. и словац.] / [состав. и ред. Н. А. Кондрашов]. – М.: Прогресс, 1988.
- Основи 2015 – Основи наукового дослідження мовної культури соціуму: навчальний посібник / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук, І. Заліпська; [за ред. Л. Струганець]. – Тернопіль: Вектор, 2015.

Пилинський 1976 – Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. – К.: Наукова думка, 1976.

Програма 1997 – Програма з курсу «Культура мови» для філологічних факультетів вищих навчальних закладів України / [уклад. Л. Струганець]. – Тернопіль: ТНПУ, 1997.

Селігей 2012 – Селігей П. О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. – К.: Вид. дім «Кнево-Могилянська академія», 2012.

Сімович 1941 – Сімович В. Передмова // Синявський О. Норми української літературної мови. – Львів: Укр. вид-во, 1941. – С. 4–9.

Струганець 2012 – Струганець Л. В. Культура мови. Модульний курс: навчальний посібник для студентів філологічних факультетів вишів України. – Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2012. – С. 22–23.

Сулима 1928 – Сулима М. Проблема літературної норми в українській мові // Шлях освіти. – 1928. – № 4. – С. 130–136.

Havránek 1935 – Havránek B. Úvodem // Slovo o slovesnost. – 1935. – 1. – Č. 1.

Liubov Struhanets'

DEVELOPMENT OF CONCEPTUAL AND CATEGORICAL APPARATUS OF LANGUAGE CULTURE

The conceptual and categorical apparatus of language culture at various stages of development of the industry analyzed in the article.

The concept of linguistic culture was initially considered as an improvement of the literary language, in the broader sense – as a culture of expression and transfer of thoughts. The merit of linguistics of 30's of the twentieth century was elaborated view on linguistic culture as a linguistic activity, as conscious deliberate concern for the literary language.

Since the separation of language culture into an independent discipline (in the 50's and 60's of the 20th century), Ukrainian scholars are developing theoretical problems of language culture, which have an impact on practical linguistic activity, first of all, on the notion of linguistic norm. The practical, instructive-regulatory aspect of linguistic advice prevails.

At the beginning of the XXI century, the language culture – 1) independent linguistic discipline that studies the condition and status of the norms of the Ukrainian language in a certain epoch and the level of linguistic competence of linguistic personalities; 2) a set of communicative features of literary language, which appear under various conditions of communication according to the purpose and content of the utterance; 3) cultivation (improvement) of literary language and individual speech, identifying trends in language development, the actual implementation of the norms of literary language in language practice, the corresponding language policy in the state.

The language culture in the system of linguistic disciplines occupies a special place, because it combines the theoretical work of all sections of linguistic science and at the same time develops mechanisms for the application of their results in everyday practice.